
Енциклопедисти сучасної України

DOI: 10.37068/evu.11.5

Весь вік працюючи для України: Роксолана Зорівчак (1934–2018)

Тарас Шмігер

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Львів, Україна*

Резюме: Статтю присвячено 85-річчю від дня народження професора Роксолани Зорівчак. Представлено основні віхи життя і творчості відомої української дослідниці.

Ключові слова: Роксолана Зорівчак, перекладознавство, енциклопедистика, Львівський університет, Наукове товариство імені Шевченка.

Lifelong working for Ukraine: Roksolana Zorivchak (1934–2018)

Taras Shmiher

*Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine*

Abstract: The article is dedicated to 85th Anniversary of Professor Roksolana Zorivchak. The focus is her life as well as public and academic activities.

Keywords: Roksolana Zorivchak, translation studies, encyclopaedias, Lviv University, Shevchenko Scientific Society.

Цьогоріч українська філологічна громадськість вшановує 85-річчя з дня народження та водночас першу річницю з дня відходу в засвіти Роксолани Петрівни Зорівчак – доктора філологічних наук, професора, академіка АН ВШ України, дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка, заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка, лауреата Літературних премій імені Григорія Кочура й «Ars translationis» імені Миколи Лукаша, завідувача кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, голову комісії всесвітньої літератури імені Миколи Лукаша Наукового товариства імені Шевченка.

Р. П. Зорівчак народилася 8 листопада 1934 року у Львові в родині галицьких інтелігентів: батько – юрист, мати – педагог, український словесник. Її батьки походили зі священницьких родин. Материн батько – о. Юліан Дзерович – був крилошанином Святоюрської капітули, професором Духовної академії у Львові, директором Учительської семінарії, останнім довоєнним головою «Просвіти» у Львові¹. Дідусь по лінії батька також був священиком. Далекі предки батька походили з Харківщини.

З таким родоводом Роксолані Петрівні було нелегко в житті. Крім того, вона рано осиротіла. За її словами, вона належала до «покоління, яке татів своїх пам'ятає по смутних фотографіях, що матері вберегли в обгорілих руках». Польська влада переслідувала її батька – Петра Мінка, який у минулому служив в Українській Галицькій Армії. У вересні 1939 р. його інтернували в польський концентраційний табір у Березі-Картузькій. Згодом, у ніч з 18 на 19 листопада 1939 р., загинув від більшовицької кулі, переходячи радянсько-німецький кордон, щоб урятуватися від арешту.

Коли почалася Друга світова війна, Роксолана Петрівна була у Львові. Німці-нацисти суттєво відрізнялися від австрійців Габсбурзької імперії, яких ще пам'ятала місцева людність. На все життя закарбувалося жорстоке поведження фашистів, а також трамваї, поділені на дві секції – незалюднена секція «Nur für Deutsche» («Лише для німців») та переповнена секція для решти мешканців. Згодом сім'я переїхала до Відня, а після визволення його Червоною армією мати Лідія Юліанівна та Роксолана Петрівна повернулися до Львова. У повоєнному місті чатували нові небезпеки на українських інтелігентів (чимало цвіту нації тоді депортували у Сибір чи Казахстан), але до нього прибуло багато й українських патріотів із Великої України, які зуміли в українців прищепити почуття соборності. Оце найсвятіше почуття нашої єдності разом із любов'ю до українського слова Роксолана Петрівна пронесла крізь усе своє життя й передавала всім своїм учням.

¹ Докладніше див.: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24098

Від 1945 до 1951 рр. навчалася в середній школі № 36 міста Львова, яку закінчила із золотою медаллю, що дало їй право вступати до вищу без екзаменів. Від 1951 до 1956 рр. навчалася у Львівському державному університеті імені Івана Франка на факультеті іноземних мов й здобула диплом з відзнакою за спеціальністю «англійська філологія».

Враховуючи факти біографії, Роксолану Петрівну не допустили до праці у Львівському університеті. Саме тому вона викладала англійську мову у групах інтенсивного вивчення у Львівській державній консерваторії імені М. В. Лисенка й пройшла кар'єрний шлях від старшого викладача кафедри іноземних мов (1956–1978) до доцента (1978–1989) й професора (1989–1991). Маючи велике педагогічне навантаження, вона зуміла стати знаменитим фахівцем у теорії та історії перекладу, фразеології, контрастивній лінгвістиці.

На становлення Роксолани Петрівни як науковця вирішальне значення справили Юрій Олексійович Жлуктенко та Григорій Порфірович Кочур, які відкрили для неї світ перекладознавства та контрастивної лінгвістики. Про обох написала вона статті до «Енциклопедії Сучасної України». Загалом для ЕСУ Роксолана Петрівна підготувала майже 100 статей. Змінивши сферу своїх зацікавлень від історії англійської мови до перекладознавства, під керівництвом проф. Ю. О. Жлуктенка 1976 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Фразеологія письменника як проблема перекладу (на матеріалі перекладів поетичних творів Т. Г. Шевченка англійською мовою)», а 1987 р. – докторську дисертацію на тему «Лінгвостилістичні характеристики художнього тексту і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози)». Серед професійних зацікавлень Р. П. Зорівчак – насамперед вивчення історії та лінгвостилістичних своєрідностей сприйняття українського художнього слова в англійському світі: найбільше розглядала питання відтворення творів Лесі України, Тараса Шевченка та Івана Франка. Її розділ «Українсько-англійські літературні взаємини» у третьому томі п'ятитомного видання «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті» (Київ, 1988) є систематичним дослідженням з історії перекладу української літератури у Великій Британії та з рецепції англійської літератури в Україні. Розділ є настільки вичерпним і комплексним, що брак аналогічного дослідження за час після 1988 р. виглядає особливо гострим.

Після відновлення Україною незалежності Роксолана Петрівна звертала особливу увагу на націєтворчу природу українського перекладу. Вона досліджувала націєтворчі концепції І. Я. Франка та Ю. В. Шевельова, активно працювала над утвердженням англійської Шевченкіани як окремої дослідчої галузі, розвивала Кочурознавство й Лукашезнавство.

Чимало зусиль приділяла Р. П. Зорівчак випрацюванню концепції вишколу перекладачів та удосконаленню методики викладання перекладознавчих дисциплін. Як послідовниця школи Юрія Жлуктенка для вивчення контрастивної граматики української та англійської мов вона досліджувала частини мови в міжмовному зіставленні та обґрунтувала принципи транслітерації українських назв графічними засобами англійської мови. Її науковий доробок вражає – вона автор 1213 наукових праць. Тому в українській науковій спільноті Роксолану Петрівну знають як видатного перекладознавця та засновника львівського осередку української перекладознавчої школи.

Р. П. Зорівчак належала ініціатива створення серії перекладознавчих бібліографій Наукової бібліотеки Львівського університету. Вона – науковий редактор та автор передмови біобібліографічного покажчика «Григорій Кочур» (Львів, 1999; друге видання, доопрацьоване й доповнене – 2006) – першої персональної бібліографії перекладача й перекладознавця в Україні; науковий редактор та співавтор передмови біобібліографічного покажчика «Микола Лукаш» (Львів, 2003); науковий редактор і автор передмови бібліографічного покажчика «Чужоземне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939)» (Львів, 2003) та «Українське перекладознавство ХХ сторіччя» (Львів, 2013). Р. П. Зорівчак – член редколегії та автор передмови фундаментального двотомного видання теоретичних праць Г. П. Кочура «Література та переклад» (Київ, 2008), голова редколегії збірника наукових праць «Національна пам'ять у філології: спадщина професора Юрія Олексійовича Жлуктенка» (Львів, 2017) і багатьох інших поважних філологічних видань.

Окремо варто наголосити на участі Р. П. Зорівчак в енциклопедичних виданнях. Праця енциклопедиста вкрай важка тим, що потрібно підтвердити дані, які не перебувають у легкому доступі. В українських енциклопедіях, а саме: «Українська літературна енциклопедія», «Українська мова», «Українська радянська енциклопедія» та «Енциклопедія Сучасної України», «Шевченківський словник» та «Шевченківська енциклопедія», «Наукове товариство імені Шевченка» – уміщено кількості статей авторства Р. П. Зорівчак, де копіткою працею зібрано й осмислено факти з історії нашої культури й науки, представлено вагомі здобутки українознавців, повернено в активну рецепцію чимало наших видатних діячів. Водночас – показано й іноземців, які цікавилися українською літературою, мовою, культурою. Приміром, в «Енциклопедії Сучасної України» (Т. 21, 2019) є стаття Р. П. Зорівчак про Вільяма Ричарда Морфілла, якого вважають першим українцем англомовного світу. В одному з інтерв'ю вона згадувала про нього, демонструючи глибину власного енциклопедичного кругозору: «Він спочатку зупинився на русистиці! Ще коли він навчався у середній

школі, вчитель подарував йому підручник з російської мови. Він зацікавився буквально кирилицею. Потім став адептом російської мови, поширивши згодом свої зацікавлення на інші – слов'янські. Із здивуванням відкрив для себе українську – рівень культури, фольклору. Але зрозумів, що вона не має жодних прав. Почав її глибше вивчати. Було йому це не просто, бо не було українсько-англійських словників. Згодом присвятив свої праці Польщі і Росії. Але вперше упродовжив в енциклопедії англомовні гасла про Україну та інші слов'янські країни. Є окремі в нього книжки про слов'янську літературу, де значне місце відведене Україні. То ж прийшов до України як науковець – через доступ до слов'янських мов» [Залізник].

1992 р. на запрошення ректора Львівського державного університету імені Івана Франка – Івана Вакарчука – нарешті Роксолана Петрівна переходить працювати в університет. Спочатку вона влаштовується на кафедрі англійської філології, а 1998 р. організовує та очолює кафедру перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура. Її натхнення й подвижницька праця сприяла тому, що відділ англо-українського перекладу зріс від 14 студентів (перший набір 1996 р.) до чотирьох сотень тепер (загальна кількість студентів кафедри). Р. П. Зорівчак – науковий керівник 14 кандидатських дисертацій та консультант двох докторських.

Р. П. Зорівчак доклала чималих зусиль, щоб впроваджувати й популяризувати українське перекладознавство у світі, була учасницею багатьох міжнародних форумів, викладала українську мову в Інституті славістики Лондонського університету як стипендіат Британської ради (1991–1992 н. р.) та перекладознавство й фразеологію в Іллінойському університеті в Урбана-Шампейн як стипендіат наукових обмінів імені В. Фулбрайта (1997). Влучно про неї висловилися О. Г. Наконечний і О. І. Чередниченко: «Як полум'яний патріот України на багатьох міжнародних форумах відстоювала її право на незалежний розвиток та окремішність її культури у діалозі з іншими культурами, чим заслужила високу повагу наукової спільноти» [Наконечний, с. 177].

Невід'ємною частиною життя Роксолани Петрівни була її праця в Науковому товаристві імені Шевченка, до роботи якого вона приєдналася одразу ж після відновлення його діяльності в Україні (1989). 28 березня 1992 р. її обрано дійсним членом НТШ, упродовж багатьох років вона була членом Президії НТШ. Р. П. Зорівчак очолювала Комісію всесвітньої літератури імені Миколи Лукаша, роботу якої спрямовувала насамперед на повернення вилучених імен і праць української національної науки й культури в сучасний суспільний простір. Організувала чимало зустрічей, коли львівська громадськість змогла ближче познайомитися й поспілкуватися з Мирославом Лабунькою, Вірою Річ, Петром Фединським. На таких зустрічах обговорювали цікаві теми, презентували видання тощо.

За вагомий внесок у розвиток національної освіти й науки в Україні Р. П. Зорівчак нагороджена Почесними грамотами Верховної Ради України (2004) та Міністерства освіти і науки України; у 2002 р. – почесним знаком «Відмінник освіти України»; у 2004 р. вона стала лауреатом нагороди Ярослава Мудрого в галузі науки й техніки АН ВШ України. Вагомим визнанням її внеску в національну науку, зокрема в перекладознавство, стали літературні премії імені Григорія Кочура (2010) та імені Миколи Лукаша (2013). 2016 р. її нагороджено орденом княгині Ольги 3-го ступеня. Останню відзнаку вона сприйняла як символ, адже указ про нагородження було підписано в День Соборності України.

Серце Роксолани Петрівни перестало битися 16 жовтня 2018 р. Утім, смерть не може порушити її творчу робітню, у якій закладена праця, – наукові мрії та плани плодоноситимуть надалі серед колег і послідовників.

ЛІТЕРАТУРА

Залізник Б. Професор Роксолана Зорівчак: «Я звикла жити без вихідних». *Слово Просвіти*. 2016. 31 берез. URL: <http://slovoprosvity.org/2016/03/31/profesor-roksolana-zorivchak-ya-zvikla-zhiti-bez-vixidnix> (дата звернення: 10.10.2019).

Наконечний О. Г., Чередниченко О. І. Пам'яті професора, академіка Роксолани Зорівчак (8.11.1934 – 16. 10. 2018). *Іноземна філологія*. 2018. Вип. 131. С. 177. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fpl.2018.131.2152>.

REFERENCES

Zalizniak, B. (2016, March 31). Profesor Roksolana Zorivchak: "Ya zvykla zhyty bez vykhidnykh" [Professor Roksolana Zorivchak: "I am used to living without days-off"]. *Slovo Prosvity*. Retrieved October 10, 2019, from <http://slovoprosvity.org/2016/03/31/profesor-roksolana-zorivchak-ya-zvikla-zhiti-bez-vixidnix> [in Ukrainian].

Nakonechnyi, O. H. & Cherednychenko, O. I. (2018). Pamyati profesora, akademika Roksolany Zorivchak (8.11.1934 – 16.10.2018) [In memory of professor, academician Roksolana Zorivchak (8.11.1934 – 16.10.2018)]. *Inozemna filolohiya*, 131, 177-177. doi: <http://dx.doi.org/10.30970/fpl.2018.131.2152> [in Ukrainian].